

MATEUSZ MINDA

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Institute of Psychology, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz
e-mail: mateuszmind@gmail.com

AGATA PIASECKA

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Institute of Psychology, Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz

MARTYNA KOTYŚKO

Katedra Psychologii Rozwoju i Edukacji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Department of Psychology of Development and Education at the Social Science Faculty of the
University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Percepcja postaw rodzicielskich i nadzieja na sukces – porównanie młodzieży aktywnej i nieaktywnej sportowo

Parental Attitudes Perception and Hope for a Success – A Comparison of Active and Inactive Adolescents in the Field of Sports

Abstract. The aim of the research was to compare adolescents, both active and inactive in the field of sports, in terms of perceived parental attitudes and hope for a success, and to determine the mutual relations between the mentioned variables in sport-active boys and girls. The participants of the study were 98 students (50 from a sports school and 48 from a general secondary school) at the age of 16–19. In the study the Parental Attitude Scale (SPR-2; Plopa, 2012) and the Questionnaire of Hope for a Success (KNS; Łaguna, Trzebiński, Zięba, 2005) were used. The sport-active students differed from their inactive peers in terms of the perceived parental attitude of acceptance, autonomy and inconsequence of mother and father and the willpower. The perceived attitudes were significantly related to the hope for a success and its two components, the waypower and willpower, only in the group of sport-active boys.

Keywords: perceived parental attitudes, hope for a success, youth, sports school, sports.

Słowa kluczowe: percepcja postaw rodzicielskich, nadzieja na sukces, młodzież, szkoła mistrzostwa sportowego, sport.

WPROWADZENIE

Sport i aktywność fizyczna mogą stanowić istotne czynniki prawidłowego rozwoju fizycznego i psychicznego dzieci i młodzieży. Zwraca się uwagę na to, że uczestnictwo w sporcie może przynieść pozytywne rezultaty dla zdrowia tych

grup (Eime i in., 2013). Przegląd 30 badań naukowych pokazał, że dzieci i młodzież, które są zaangażowane w uprawianie sportu, różnią się od swoich rówieśników pod względem m.in. mniejszej liczby prób samobójczych, odznaczają się lepszym zdrowiem psychicznym i lepiej funkcjonują społecznie, ich pewność siebie,

poczucie bycia kompetentnym i samokontrola są również bardziej rozwinięte, a samoocena wyższa (Eime i in., 2013).

Zaangażowanie dziecka w sport nierzadko wiąże się ze sportowym zaangażowaniem rodziców oraz ich zainteresowaniem sportową działalnością dziecka. To, czy rodzice mieli wcześniejsze doświadczenia ze sportem, przekłada się na uczestnictwo w sporcie ich dzieci (Sieńko-Awierianów, Chudecka, Eider, 2015). Dodatkowo badania przeprowadzone wśród dorosłych sportowców za pomocą Kwestionariusza Środowiska Rodzinnego Sportowców wskazują, że osoby o najwyższych osiągnięciach sportowych, w porównaniu z osobami o przeciętnych i niskich osiągnięciach, retrospektywnie najwyższej oceniały poziom zaangażowania swoich rodziców w rozwój własnej kariery sportowej (Siekańska, 2012).

Przedstawione powyżej rozważania dotyczące roli sportu w rozwoju dzieci i młodzieży, a także udziału rodziców w podejmowanych przez dziecko aktywnościach sportowych i oceny ich zaangażowania w karierę dziecka, można odnieść do zagadnienia percepcji postaw rodzicielskich i nadziei na sukces.

Postawy, jakie przejawiają rodzice wobec dzieci, oddziałują na rozwój ich funkcjonowania poznawczego, emocjonalnego i społecznego. Wpływają także na kształtowanie się ich samooceny i stosunku do grup rówieśniczych (Rembowski, 1986). Badania pokazują jednak, że na proces dorastania dziecka większy wpływ ma spostrzegane przez nie zachowanie rodzica niż faktyczne postępowanie ojca i matki (Plopa, 2005). Oddziaływania rodziców mogą mieć również znaczenie w procesie kształtowania się nadziei u dzieci (Ryś, 2011). Zagadnienie nadziei na sukces jest w polskiej literaturze naukowej przedstawiane jako ważny zasób osobisty jednostki, zwłaszcza wśród sportowców (Grac, Sankowski, 2000; Zajac, 2013). Jest ona szczególnie istotna w sytuacjach dążenia do realizacji celów, kiedy przed jednostką pojawiają się przeszkody utrudniające ich osiągnięcie (Snyder, 2002). Można ją również określić jako jeden z wyznaczników i motywatorów aktywności człowieka, który różni się poziomem natężenia u poszczególnych osób, a także zmienia się w trakcie rozwoju jednostki (Jankowska, 2011).

Jeżeli sport dziecka może tak mocno angażować rodzica, to pojawia się pytanie: Czy młodzież uprawiająca sport inaczej postrzega swoich rodziców i ich postawy rodzicielskie w porównaniu z rówieśnikami, którzy nie są aktywni sportowo? Pytanie to wydaje się uzasadnione w obliczu przeświadczenia, że sport, jako ważny element życia i codziennego funkcjonowania młodzieży, może stanowić istotne pole wzajemnego porozumienia z rodzicami i prowadzić do postrzegania ich zachowań rodzicielskich jako bardziej pozytywnych w porównaniu z młodzieżą nietreningującą. Dodatkowo sport, jak wynika z przeglądu badań Rochelle Eime i in. (2013), może również wzmacniać poczucie kompetencji i pewności siebie, zatem czy młodzież aktywna sportowo przejawia inny niż rówieśnicy poziom nadziei na sukces? W niniejszym artykule podjęto próbę odpowiedzi na powyższe pytania, a rezultaty przeprowadzonych działań zostaną zaprezentowane w dalszej części pracy.

POSTAWY RODZIELSKIE

Podstawę teoretyczną i metodologiczną niniejszego artykułu stanowi typologia postaw rodzicielskich zaproponowana przez Mieczysława Plopę (1983). Wyodrębnia on pięć typów postaw: akceptacji/odrzućenia, autonomii, nadmiernie wymagającą, niekonsekwentną i nadmiernie ochraniającą. Każda postawa jest opisywana na kontinuum: wysoki – niski, co stanowi o poziomie jej nasilenia. Spośród pięciu postaw rodzicielskich dwie pierwsze można określić jako postawy pozytywne, a trzy kolejne jako negatywne, niepożądane. Należy zwrócić uwagę, że ta sama postawa rodzicielska każdego z rodziców (ojca albo matki) może mieć odmienny wpływ na rozwój córki lub syna (Plopa, 2005).

W tabeli 1 zaprezentowano podstawową charakterystykę typologii M. Plopy, w której uwzględniono własną propozycję na określenie relacji między rodzicem a dzieckiem, wskazano, jak przejawia się dana postawa rodzicielska i czym skutkuje w zachowaniu i myśleniu każdej ze stron.

Tabela 1. Postawy rodzicielskie wyszczególnione w typologii M. Plopy i ich podstawowa charakterystyka

Nazwa postawy	Relacja rodzic–dziecko	Charakterystyka postawy – rodzic	Charakterystyka postawy – dziecko
Akceptacja vs odrzucenie	Partner – partner (akceptacja) Człowiek w obo- wiązku – zbędny balast (odrzucenie)	Akceptacja: szacunek dla indywiduali- zmu dziecka. Odrzucenie: zabezpieczenie jedynie ma- terialnych potrzeb dziecka, brak emocjonalnego zaangażowania.	Akceptacja: swobodna wy- miana myśli, poglądów i uczuć; poczucie bezpie- czeństwa i ciepła oraz zainte- resowania ze strony rodzica. Odrzucenie: kontakt z rodzicem nie jest dla dziecka źródłem przy- jemności, brak bliskości.
Autonomia	Partner – partner	Szacunek dla poglądów dziecka, nawet jeśli rodzic ich nie aprobuje.	Dziecko ma prawo do swojej prywatności i samodzielnego rozwiązywania własnych problemów.
Nadmierne wy- maganie	Dominator – pod- legły	Wymagane jest posłuszeń- stwo od dziecka – w relacji z rodzicem dziecko nie jest podmiotem; rodzic narzuca swoje oczekiwania i chce, by dziecko było perfekcyjne w każdej sferze życia.	Dziecko nie może mieć własnego zdania; ma speł- niać oczekiwania rodzica, który jest przekonany, że wie lepiej, co dla dziecka najlepsze.
Niekonsekwen- cja	Niekonsekwentny – zagubione dzie- cko	Stosunek do dziecka jest różny i zależy od aktualnego stanu rodzica; nieprzewidy- walne reakcje.	Niezrozumienie zachowań i reakcji rodzica; dziecko może mieć problem z rozpo- znawaniem własnych potrzeb; emocjonalny dystans od ro- dziców jako reakcja na ich niekonsekwentne działania.
Nadmierne ochranianie	Strażnik – buntownik	Nadmierna troska o dziecko; rodzic nie pozwala na nieza- leżność.	Dystans emocjonalny lub bunt w obliczu działań ro- dzica.

Źródło: opracowanie własne na podstawie typologii Plopy (1983).

W polskich badaniach adolescentów (Dominiak-Kochanek, Gosk, 2014), dotyczących percepcji postaw rodzicielskich, istotne różnice wystąpiły w zakresie postaw ojca: autonomia (chłopcy uzyskiwali wyższe wyniki w tej postawie niż dziewczęta) oraz nadmierne ochraniająca (dziewczęta wyższe wyniki w porównaniu z chłopcami). Rezultaty badań przeprowadzonych wśród tureckich adolescentów wskazują na występowanie różnic między płciami jedynie wobec percepcji demokratycznej postawy

ojca – dziewczęta częściej wskazywały, że ich ojciec przejawia wspomnianą postawę (Kolburan, Comert, Narter, Izosen, 2012). Serge Brand i in. (2011) porównywali młodych elitarnych szwajcarskich sportowców oraz ich nietrenujących rówieśników pod względem percepcji stylów rodzicielskich (*parenting style*). Zebrane przez nich dane są w zgodzie z wcześniej przedstawionymi doniesieniami o różnicach między płciami. Dziewczęta, bez względu na to, czy chodzi o sportsmenki czy nie, uzyskiwały

odmienne rezultaty w zakresie pozytywnych (wyższe od chłopców) i negatywnych (niższe od chłopców) stylów wychowania prezentowanych przez matkę. Pozytywne style wychowania ojca nie były różnicowane przez płeć, a negatywne tak – dodatkowo tendencja była podobna do tej zanotowanej dla matek. Warto podkreślić, że fakt uprawiania sportu nie różnicował badanych ze względu na percypowane style wychowawcze rodziców. Niestety, brakuje danych, które porównywałyby w szerszym stopniu młodych sportowców i ich nietrenujących rówieśników w zakresie percepcji postaw rodzicielskich.

NADZIEJA NA SUKCES

W połowie lat 90. XX wieku Charles Richard Snyder (1995) stworzył koncepcję nadziei rozumianą jako przekonanie o posiadaniu kompetencji umożliwiających odniesienie sukcesu. Według niego nadzieja jest poznawczym procesem motywacyjnym, który jest elementem towarzyszącym konkretnej sytuacji decyzyjnej i konkretnemu działaniu. Podkreśla on, że na nadzieję na sukces składają się dwa aspekty: silna wola oraz umiejętność znajdowania rozwiązań. Silną wolę można określić jako przekonanie o własnej skuteczności, możliwości realizacji powziętego planu i dojścia do zamierzonego celu. Łączy się ona także z przekonaniem osoby o tym, że potrafi zainicjować dążenie do celu i wytrwać mimo pojawiających się przeszkód. Drugi komponent nadziei na sukces dotyczy spostrzegania siebie jako jednostki będącej zdolną i zaradną do tworzenia, znajdowania skutecznych rozwiązań (jednego lub więcej), przyczyniających się osiągnięcia celu. Jest to zatem przekonanie o posiadaniu wystarczającej wiedzy i kompetencji intelektualnych, by realizować swoją wolę (Snyder, 2002).

Zdaniem C.R. Snydera (2002) nadzieja, jako właściwość jednostki, pojawia się już we wczesnym dzieciństwie, a staje się dostrzegalna i rozwija w okresie dorastania. Według Marii Ryś (2011) rodzice i ich postawy wobec dziecka mają wpływ na kształtowanie się u niego nadziei. Jak wskazują dotychczasowe wyniki

badania, uwarunkowań nadziei na sukces oraz kompetencji społecznych należy szukać m.in. w środowisku rodzinnym (Shorey, Snyder, Yang, Lewin, 2003). Jest to związane z odnoszeniem sukcesów podczas samodzielnego działania dziecka. Sprzyja temu pozwalanie dziecku na kontrolowaną samodzielność i cenie jego sukcesów. Kształtowaniu się nadziei nie sprzyja natomiast nadopiekuńczość i nadmierna swoboda związana z brakiem oparcia i pomocy (Matczak, Salata, 2010).

Dane pochodzące z badań Agnieszki Zając (2013) pokazują, że młodzież trenująca taniec sportowy odznacza się wyższym poziomem nadziei i jej dwóch komponentów, mierzonych Kwestionariuszem Nadziei na Sukces, w porównaniu z nietrenującymi rówieśnikami. Podobne rezultaty odnotowano wśród sportowców akademickich i studentów niesportowców (Curry i in., 1997). Sportowcy i niesportowcy różnili się od siebie (wyższe wyniki u sportowców) w zakresie siły mentalnej (*mental toughness*) rozumianej jako konstrukt, na który składały się: wytrzymałość (*resilience*), optymizm, wytrwałość i nadzieja (Guillén, Laborde, 2014). Sportowcy mieli również wyższy niż niesportowcy poziom pozytywnych cech osobowości, tj. pozytywności, wytrwałości, wytrzymałości, własnej skuteczności i samooceny (Laborde, Guillén, Mosley, 2016). Również w polskich badaniach dotyczących pesymizmu okazało się, że kobiety i mężczyźni uprawiający sport byli mniej pesymistyczni niż analogiczna żeńska i męska grupa kontrolna, a płeć nie różnicowała poziomu pesymizmu (Lipowski, 2012).

POSTAWY RODZIELSKIE A NADZIEJA NA SUKCES – WZAJEMNE RELACJE

Badania analizujące relację percypowanej postawy rodzicielskiej w kontekście nadziei na sukces (Rieger, 1993, za: Snyder, 2002) pokazały, że osoby, które retrospektywnie oceniały swoją relację z rodzicami jako pozytywną, miały wyższy poziom nadziei na sukces w dorosłości w porównaniu z osobami, które miały

trudności w relacjach z rodzicami. W badaniach Michała Środy (2010) okazało się, że percepcja postaw rodzicielskich koreluje z poziomem nadziei na sukces jedynie w grupie mężczyzn (istotne relacje dotyczyły przekonania o umiejętnościach znajdowania rozwiązań i następujących postaw rodzicielskich ojca: akceptacji, odrzucenia, autonomii, niekonsekwencji). Z doniesień indyjskich wynika, że wśród adolescentów nadzieja była istotnie dodatnio skorelowana z następującymi postrzeganymi stylami wychowania rodziców: demokratycznym, akceptującym i ochraniającym, a negatywnie korelowała ze stylem odrzucającym (Kumar, Sharma, Hooda, 2012).

Brakuje badań prowadzonych wśród sportowców, które dotyczyłyby powiązań postaw rodzicielskich z nadzieją. Jak informują Chris G. Harwood i Camilla J. Knight (2015), niezbędne są badania naukowe dotyczące sportu młodzieżowego, w których będzie analizowany m.in. wpływ stylów wychowania przejawianych przez rodziców na młodzież w zakresie zmiennych natury psychospołecznej czy sportowej.

CEL BADANIA I HIPOTEZY BADAWCZE

Głównym celem badania własnego było ustalenie, czy młodzież aktywna sportowo (uczęszczająca do szkoły mistrzostwa sportowego) różni się od nieaktywnych sportowo rówieśników pod względem percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca oraz poziomu nadziei na sukces, a także wskazanie, jakie wzajemne relacje mają wspomniane zmienne wśród dziewcząt i chłopców aktywnych sportowo.

Na podstawie rozważań teoretycznych i przedstawionych wcześniej wyników badań założono, że percypowane przez nastolatków postawy rodzicielskie będą różnić się ze względu to, czy nastolatek uprawia sport, czy też nie. Przyjęto również, że podejmowanie aktywności sportowej stanowi istotny czynnik różnicujący poziom nadziei na sukces. Zakładano także, że nadzieja na sukces będzie dodatnio korelowała wśród młodzieży ze SMS z percepcją pozytyw-

nych postaw rodzicielskich (tj. akceptacją i autonomią) a negatywnie z percepcją negatywnych postaw rodzicielskich (tj. postawą nadmiernie wymagającą, nadmiernie ochraniającą i niekonsekwentną). Sformułowano cztery hipotezy badawcze (H):

H.1. Uczniowie aktywni sportowo (UAS) uzyskują wyższe wyniki w zakresie percypowanych pozytywnych postaw rodzicielskich i nadziei na sukces, a niższe w zakresie percypowanych negatywnych postaw rodzicielskich w porównaniu z uczniami nieaktywnymi sportowo (UNS).

H.2. Chłopcy aktywni sportowo (CAS) uzyskują wyższe wyniki w percypowanych pozytywnych postawach rodzicielskich i nadziei na sukces oraz niższe w percypowanych negatywnych postawach rodzicielskich w porównaniu z chłopcami nieaktywnymi sportowo (CNS).

H.3. Dziewczeta aktywne sportowo (DAS) uzyskują wyższe wyniki w percypowanych postawach pozytywnych i nadziei na sukces oraz niższe w percypowanych negatywnych postawach rodzicielskich w porównaniu z dziewczętami nieaktywnymi sportowo (DNS).

H.4. Nadzieja na sukces koreluje dodatnio z percypowanymi pozytywnymi postawami rodzicielskimi oraz negatywnie z percypowanymi negatywnymi postawami rodzicielskimi wśród dziewcząt i chłopców aktywnych sportowo.

METODA

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 98 uczniów w wieku od 16 do 19 lat. Wśród nich 50 ze szkoły mistrzostwa sportowego (SMS; placówka znajduje się w północnej części kraju), a 48 z liceum ogólnokształcącego (mieszczącego się w podobnej lokalizacji jak SMS). Średnia wieku uczniów SMS wyniosła 18 lat ($SD = .58$), a uczniów liceum 17.75 roku ($SD = .64$). W tabeli 2 znajdują się podstawowe informacje na temat badanych grup wraz z wynikiem analizy homogeniczności przeprowadzonej testem chi-kwadrat, obejmującej płeć, miejsce zamieszkania i typ uprawianego sportu.

Tabela 2. Charakterystyka socjodemograficzna uczestników badania – uczniów szkoły mistrzostwa sportowego i liceum ogólnokształcącego

	Ogół N = 98	SMS n = 50	LO n = 48	χ^2	df	p
Płeć						
Dziewczęta	52	26	26	.05	1	.830
Chłopcy	46	24	22			
Miejsce zamieszkania						
Miasto	90	47	43	.64	1	.423
Wieś	8	3	5			
Dyscyplina sportu						
Indywidualna	–	22	–	.36	1	.548
Zespołowa	–	28	–			

Grupy nie różniły się pod względem liczebności w zakresie płci i miejsca zamieszkania ($p > .05$), a w przypadku uczniów z SMS nie było różnic w typie uprawianej dyscypliny sportu ($p > .05$).

Narzędzia badawcze

Percepcja postaw rodzicielskich

Wykorzystano Skalę Postaw Rodzicielskich – 2 (SPR-2) autorstwa M. Plopy (2012). Jest to skrócona wersja Skali Postaw Rodzicielskich (SPR) dla młodzieży. Pomiar uwzględnia percepcję pięciu postaw rodzicielskich: akceptacji–odrzućenia, wymagania, autonomii, niekonsekwencji, ochraniająca. Osoba badana dokonuje oddzielnie oceny postaw rodzicielskich matki i ojca (służą do tego dwie wersje skali zawierające po 45 twierdzeń). Odpowiedzi są udzielane na podstawie pięciostopniowej skali: 5 – prawda; 4 – raczej prawda; 3 – trudno powiedzieć; 2 – raczej nieprawda; 1 – nieprawda. Osoba badana może uzyskać od 9 do 45 punktów w obrębie każdej percypowanej postawy. Im wyższy będzie wynik, tym większe nasilenie danej postawy rodzicielskiej w percepcji badanego. Współczynnik *alfa* Cronbacha w badaniu własnym dla wszystkich postaw, zarówno dotyczących percypowanej postawy matki, jak i ojca, zawierał się w przedziale od .75 do .95.

Nadzieja na sukces

Do pomiaru tej zmiennej użyto Kwestionariusza Nadziei na Sukces (KNS) autorstwa Marioli Łaguny, Jerzego Trzebińskiego i Mariusza Zięby (2005), będącego polską adaptacją *Adult Hope Scale* – skali opracowanej przez C.R. Snydera i współpracowników. Kwestionariusz tworzy 12 twierdzeń (8 twierdzeń diagnostycznych i 4 twierdzenia buforowe) z ośmiostopniową skalą odpowiedzi, gdzie 1 oznacza „zdecydowanie nieprawdziwe”, a 8 „zdecydowanie prawdziwe”. KNS obejmuje dwie składowe: umiejętność znajdowania rozwiązań (UZR, 4 pytania) oraz siłę woli (SW, 4 pytania), które po zsumowaniu dają dodatkowo wynik ogólny. Współczynnik *alfa* Cronbacha dla wyniku ogólnego i dwóch podskal UZR i SW w badaniu własnym wyniósł kolejno: .85; .70; .72.

Procedura badań

Uczniowie z dwóch różnych szkół – SMS i liceum ogólnokształcącego – zostali zaproszeni do udziału w badaniu typu papier–ołówki. Miało ono charakter grupowy, a czas jego trwania wynosił około 45 minut. Uczestnicy zostali poinformowani o celu badania i zapewniono im, że jest ono w pełni anonimowe, oraz że mogą zrezygnować z uczestnictwa w badaniu

w każdym momencie jego trwania. Do analiz włączono wyłącznie kompletnie wypełnione zestawy kwestionariuszy.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH

Dane zebrane w badaniu zostały poddane analizie w programie Statistica 12. Weryfikacji zgodności z rozkładem normalnym dla wszystkich zmiennych w każdej z grup, tj. UAS, UNS, CAS, CNS, DAS i DNS, dokonano przy użyciu testu Kołmogorowa-Smirnowa. Wartość p dla testu we wszystkich grupach i dla wszystkich zmiennych była wyższa od .05, co umożliwiło wykorzystanie w dalszych analizach testów parametrycznych.

W celu sprawdzenia, czy istnieją różnice między grupami UAS i UNS w zakresie percypowanych postaw rodzicielskich matki i ojca oraz poziomu nadziei na sukces, wykonano analizę testem t -Studenta (weryfikacja H.1.). Dokładne dane znajdują się w tabeli 3.

Istotne różnice między grupami wystąpiły względem tych samych postaw percypowanych u matki i ojca, tj. akceptacji, autonomii i niekonsekwencji. UAS uzyskiwali istotnie wyższe rezultaty w percypowanych postawach pozytywnych rodzica – akceptacji i autonomii – w porównaniu z UNS, którzy w zakresie percypowanej postawy niekonsekwencji mieli wyższą średnią wyników niż ich rówieśnicy. Osoby badane z grupy UAS miały też wyższy poziom silnej woli w porównaniu z UNS. Wielkość efektu, dotycząca różnic, sprawdzono przy użyciu współczynnika d -Cohena. Zastosowano proponowane przez Jacoba Cohena (1992) określenia wielkości efektu: mała (.20), średnia (.50) i duża (.80). Najniższy współczynnik d -Cohena ($d = .45$; mała wielkość efektu) wystąpił dla zmiennej siła woli, a najwyższy ($d = 1.00$; duża wielkość efektu) w percypowanej postawie autonomii matki.

Do weryfikacji H.2. i H.3. również użyto testu t -Studenta (tabele 4 i 5).

Tabela 3. Analiza różnic w zakresie percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca oraz nadziei na sukces wśród uczniów aktywnych i nieaktywnych sportowo

		Uczniowie aktywni sportowo $n = 50$		Uczniowie nieaktywni sportowo $n = 48$		t	p	d
		M	SD	M	SD			
Percepcja postawy matki	AK	37.16	8.32	29.88	10.58	3.80	< .001	.76
	W	26.28	7.17	28.06	8.42	-1.13	.261	–
	AU	37.30	5.41	29.54	9.55	4.97	< .001	1.00
	N	20.04	6.70	27.25	8.31	-4.74	< .001	.96
	O	31.80	6.87	29.69	9.29	1.28	.202	–
Percepcja postawy ojca	AK	34.82	8.84	28.13	10.98	3.33	.001	.67
	W	24.06	8.31	26.42	10.01	-1.27	.207	–
	AU	35.96	6.91	29.48	10.29	3.68	< .001	.71
	N	20.08	7.47	25.00	10.11	-2.75	.007	.55
	O	28.40	8.44	26.73	9.81	0.91	.368	–
Nadzieja	Wynik ogólny	47.50	7.67	44.81	10.08	1.49	.140	–
	ZZR	24.48	4.17	23.96	5.27	0.54	.587	–
	SW	23.02	4.00	20.85	5.58	2.21	.029	.45

AK – akceptacja; W – wymagająca; AU – autonomia; N – niekonsekwencja; O – ochraniająca; ZZR – umiejętność znajdowania rozwiązań; SW – siła woli; d – wielkość efektu mierzona współczynnikiem d -Cohena

Tabela 4. Analiza różnic w zakresie percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca oraz nadziei na sukces wśród chłopców aktywnych i nieaktywnych sportowo

		Chłopcy aktywni sportowo <i>n</i> = 24		Chłopcy nieaktywni sportowo <i>n</i> = 22		<i>t</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Percepcja postawy matki	AK	36.21	9.22	32.50	10.0	1.31	.197	–
	W	26.21	7.39	28.82	9.20	–1.06	.294	–
	AU	37.33	6.75	32.73	9.00	1.98	.055	–
	N	19.08	6.63	26.82	8.00	–3.58	.001	1.05
	O	31.00	5.93	30.45	9.30	.24	.812	–
Percepcja postawy ojca	AK	34.58	9.07	30.45	10.40	1.44	.158	–
	W	21.67	8.34	29.36	9.60	–2.90	.006	.86
	AU	36.46	7.00	32.23	9.40	1.75	.088	–
	N	17.63	6.44	27.86	9.50	–4.30	< .001	1.26
	O	27.29	9.32	28.86	9.90	–.55	.583	–
Nadzieja	Wynik ogólny	46.96	9.33	44.14	9.20	1.03	.308	–
	UZR	24.29	5.29	23.91	5.60	.24	.812	–
	SW	22.67	4.47	20.23	4.70	1.80	.078	–

AK – akceptacja; W – wymagająca; AU – autonomia; N – niekonsekwencja; O – ochraniająca; UZR – umiejętność znajdowania rozwiązań; SW – siła woli; *d* – wielkość efektu mierzona współczynnikiem *d*-Cohena

Tabela 5. Analiza różnic w zakresie percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca oraz nadziei na sukces wśród dziewcząt aktywnych i nieaktywnych sportowo

		Dziewczęta aktywne sportowo <i>n</i> = 26		Dziewczęta nieaktywne sportowo <i>n</i> = 26		<i>t</i>	<i>p</i>	<i>d</i>
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Percepcja postawy matki	AK	38.04	7.46	27.65	10.75	4.05	< .001	1.12
	W	26.35	7.11	27.42	7.78	–.52	.605	–
	AU	37.27	3.95	26.85	9.32	5.25	< .001	1.46
	N	20.92	6.78	27.62	8.68	–3.10	.003	.86
	O	32.54	7.68	29.04	9.40	1.47	.148	–
Percepcja postawy ojca	AK	35.04	8.80	26.15	11.23	3.17	.003	.88
	W	26.27	7.80	23.92	9.80	.96	.344	–
	AU	35.50	6.93	27.15	10.63	3.35	.002	.93
	N	22.35	7.75	22.58	10.12	–.09	.927	–
	O	29.42	7.57	24.92	9.52	1.89	.065	–
Nadzieja	Wynik ogólny	48.00	5.89	45.38	10.91	1.08	.287	–
	UZR	24.65	2.88	24.00	5.11	.57	.572	–
	SW	23.35	3.58	21.38	6.28	1.38	.173	–

AK – akceptacja; W – wymagająca; AU – autonomia; N – niekonsekwencja; O – ochraniająca; UZR – umiejętność znajdowania rozwiązań; SW – siła woli; *d* – wielkość efektu mierzona współczynnikiem *d*-Cohena

Grupa CAS uzyskiwała niższe wyniki od CNS względem percypowanej postawy niekonsekwencji, zarówno matki, jak i ojca (wielkość efektu w obu przypadkach była duża). CAS postrzegają swojego ojca jako mniej wymagającego (postawa dotyczy stawiania nadmiernych wymagań) w porównaniu z CNS (wielkość efektu duża). Wartość p dla wyniku testu t -Studenta w kilku porównaniach była powyżej przyjętej wartości .05 i nie została uznana za istotną, ale występują w tym zakresie pewne tendencje statystyczne. Dotyczą one zmiennych: percypowanej postawy autonomii u matki ($t = 1.98$, $p = .055$) i ojca ($t = 1.75$, $p = .088$) oraz siły woli ($t = 1.80$, $p = .078$).

Porównania dotyczące dziewcząt – DAS i DNS – wskazują, że grupa DAS ma wyższe średnie wyniki w zakresie postawy akceptacji i autonomii, zarówno ojca, jak i matki, od grupy DNS (współczynnik d -Cohena we wszystkich czterech przypadkach był wyższy niż .80, co świadczy o dużej wielkości efektu). DAS postrzegają swoją matkę jako mniej niekonsekwentną w zakresie prezentowanych

postaw rodzicielskich niż DNS (duża wielkość efektu). Różnice w percepcji ochraniającej postawy ojca okazały się nieistotne statystycznie, ale wartość p dla wyniku testu t -Studenta może wskazywać na pewną tendencję statystyczną ($t = 1.89$, $p = .065$). Nie wystąpiły istotne różnice między DAS i DNS w zakresie nadziei na sukces i jej dwóch podskal.

Ostatnią hipotezę, dotyczącą związków między analizowanymi zmiennymi w badanych CAS i DAS (H.4.), zweryfikowano za pomocą analizy korelacji i współczynnika r -Pearsona. Nie odnotowano istotnych statystycznie związków między percypowanymi postawami rodziców a nadzieją na sukces w grupie DAS. Istotne powiązania wystąpiły w grupie CAS jedynie w relacji percypowanych postaw ojca i nadziei na sukces (tabela 6). Wielkość efektu współczynników korelacji według J. Cohena (1992) podlega następującej interpretacji: .10 – mała, .30 – średnia oraz .50 – duża. Współczynniki korelacji występujące w grupie CAS zawierały się w przedziale od .44 do .63, czyli wielkość efektu była w tym przypadku średnia

Tabela 6. Wyniki analizy związków (z wykorzystaniem współczynnika r -Pearsona) między percypowanymi postawami rodzicielskimi ojca a poziomem nadziei na sukces w grupie chłopców i dziewcząt aktywnych sportowo

	Chłopcy aktywni sportowo $n = 24$			Dziewczęta aktywne sportowo $n = 26$		
	Nadzieja – wynik ogólny	UZR	SW	Nadzieja – wynik ogólny	UZR	SW
Akceptacja	.39	.40	.34	-.06	-.07	-.05
	$p = .060$	$p = .052$	$p = .106$	$p = .756$	$p = .738$	$p = .808$
Wymagająca	-.50	-.34	-.63	.13	.18	.06
	$p = .013$	$p = .102$	$p = .001$	$p = .542$	$p = .368$	$p = .778$
Autonomia	.44	.38	.46	-.07	-.13	-.01
	$p = .033$	$p = .064$	$p = .025$	$p = .728$	$p = .517$	$p = .959$
Niekonsekwencja	-.50	-.45	-.52	.09	.20	-.02
	$p = .012$	$p = .026$	$p = .010$	$p = .667$	$p = .330$	$p = .944$
Ochraniająca	.050	.13	-.05	.11	.08	.11
	$p = .816$	$p = .552$	$p = .829$	$p = .604$	$p = .703$	$p = .584$

UZR – umiejętność znajdowania rozwiązań; SW – siła woli

i duża. Im wyższe postrzeganie postawy rodzicielskiej ojca jako dającej autonomię, tym wyższa nadzieja na sukces ($r = .44, p = .033$) oraz siła woli ($r = .46, p = .025$). Niższemu nasileniu występowania postawy nadmiernie wymagającej towarzyszy wzrost nadziei (wynik ogólny; $r = -.50, p = .013$) oraz siły woli ($r = -.63, p = .001$). W zakresie percypowanej negatywnej postawy rodzicielskiej ojca – niekonsekwencji – wystąpiły istotne powiązania ze wszystkimi składowymi nadziei i jej wynikiem ogólnym. Im bardziej adolescent zaangażowany w sport postrzega ojca jako niekonsekwentnego, tym niższy jest u niego poziom ogólnej nadziei na sukces ($r = -.50, p = .012$), umiejętności znajdowania rozwiązań ($r = -.45, p = .026$) oraz silnej woli ($r = -.52, p = .010$). Warto wspomnieć, że kilka relacji było na granicy uznania ich za istotne statystycznie. Dotyczą one postawy akceptacji i jej związku z wynikiem ogólnym nadziei na sukces ($r = .39, p = .060$) oraz umiejętności znajdowania rozwiązań ($r = .40, p = .052$), a także autonomii i umiejętności znajdowania rozwiązań ($r = .38, p = .064$).

DYSKUSJA WYNIKÓW

Wyniki analiz statystycznych wskazują, że uczniowie aktywni sportowo postrzegają zachowania swoich rodziców i przejawiane przez nich zachowania rodzicielskie jako bardziej akceptujące i dające większą autonomię w porównaniu z uczniami nieaktywnymi sportowo. Młodzież uczęszczająca do liceum ogólnokształcącego, w wyższym stopniu niż uczniowie SMS, postawę matki i ojca subiektywnie odbierają jako bardziej niekonsekwentną – może to wynikać z dotychczasowych nieprzewidywalnych reakcji rodziców. Dane te w dużej mierze potwierdzają hipotezę 1, a występujące różnice między grupami można tłumaczyć wielorako.

W myśl przeglądu badań, wykonanego przez Eime i in. (2013), młodzież uprawiająca sport, w odróżnieniu od młodzieży nieaktywnej fizycznie, odznacza się lepszym zdrowiem mentalnym i funkcjonowaniem społecznym.

Może się to, w naszej opinii, przekładać na lepszą relację z rodzicami, która skutkuje bardziej pozytywnym postrzeganiem postaw własnych rodziców – jako akceptujących i konsekwentnych. Jak pokazują badania A. Zajac (2013), tancerze sportowi posiadają bardziej rozwinięte kompetencje społeczne od grupy kontrolnej. Uważamy, że te kompetencje mogą stanowić czynnik ułatwiający porozumienie się z rodzicami wśród młodzieży uprawiającej sport. Rezultatem tego będzie np. mniejsza liczba nieporozumień, a dodatkowo wysoko-rozwinięte kompetencje społeczne mogą być swoistą formą ochrony przed generowaniem wzajemnych negatywnych emocji. Inne polskie doniesienia (Bąk, 2017), dotyczące stylów wychowania i komunikacji między rodzicami i adolescentami, łączą styl autorytatywny rodziców (traktowany jako najbardziej pożądany) z przekazywaniem adolescentom pozytywnych informacji zwrotnych oraz konstruktywnej krytyki. Percypowana postawa akceptacji i autonomii matki i ojca może zostać przyrównana do takiej relacji rodzic–dziecko, w której komunikacja ma charakter wzajemny i otwarty, a nastolatek uprawiający sport, jako lepiej od rówieśników odnajdujący się społecznie, może być dla rodzica w relacji partnerem. Odnosząc się do badań Elżbiety Sieńko-Awierianów i współpracowników (2015), wskazujących, że rodzice dzieci zaangażowanych w aktywność fizyczną również mieli doświadczenia z nią związane, można przypuszczać, że następuje transfer wartości i zainteresowań w relacji rodzic–dziecko. Być może jest to dodatkowe spoiwo i nić porozumienia między rodzicami a adolescentami, co znajduje odzwierciedlenie w bardziej pozytywnym spostrzeganiu postaw własnych rodziców.

Kolejna różnica między młodzieżą aktywną i nieaktywną sportowo dotyczyła siły woli, jednego z komponentów nadziei na sukces, który jako jedyny okazał się istotnie różny w obu grupach i był wyższy wśród usportowionej młodzieży. Wynik ten jest zgodny z dotychczasowymi danymi dotyczącymi nadziei wśród sportowców (m.in. Curry i in., 1997; Guillén, Laborde, 2014; Laborde i in., 2016; Zajac, 2013). Młodzież zaangażowana

w sport, podlegająca rygorom treningowym, ma szansę skonfrontować swoje umiejętności w rywalizacji sportowej. Dzięki temu jest w stanie ocenić własny postęp i dotychczasowe starania, co może kształtować i rozwijać poczucie sprawstwa – szczególnie w sytuacji osiągniętych sukcesów. Jest to bardzo istotne, jeżeli rola sportowca stanowi główny wyznacznik w myśleniu o własnym Ja młodej osoby. C.R. Snyder (2002) podkreśla rolę nadziei w sytuacjach, w których jednostka napotyka problemy z osiągnięciem celu – wówczas to właśnie ta właściwość pozwala wytrwać w powziętych decyzjach i jest motywatorem do dalszego działania. Z tego powodu stanowi istotny zasób osobisty, szczególnie wśród sportowców (m.in. Gracz, Sankowski, 2000), który warto rozwijać.

Porównania w obrębie płci (hipoteza 2 i hipoteza 3), z uwzględnieniem podziału dotyczącego aktywności sportowej, dały zróżnicowane wyniki w grupach. Chłopcy aktywni sportowo postrzegają zachowania matki i ojca jako bardziej konsekwentne niż ich rówieśnicy, a postawę ojca dodatkowo jako mniej nadmiernie wymagającą. U dziewcząt różnice dotyczyły postaw pozytywnych (akceptacja i autonomia wyższa u dziewcząt aktywnych) oraz negatywnej postawy matki – niekonsekwencji, która była wyższa u dziewcząt nieaktywnych sportowo.

Wyniki grupy chłopców mogą wskazywać na to, że zaangażowanie w sport syna sprawia, że odbiera on swoich rodziców jako bardziej przewidywalnych w swoich oddziaływaniach rodzicielskich. Być może jest to skutek wypracowanej relacji, która oscyluje wokół sportu dziecka. Młodzież aktywna sportowo musi sprostać oczekiwaniom stawianym im na różnych polach – domowym, szkolnym oraz sportowym. Jeżeli młody sportowiec wie, jakie reakcje rodzica stanowią rezultat jego konkretnych działań, to może je powielać bądź eliminować w zależności od niosących z sobą konsekwencji. Postrzeganie ojca przez mężczyzn aktywnych sportowo jako mniej wymagającego może świadczyć o wzajemnym zrozumieniu i dostosowaniu oczekiwań do realnych możliwości adolescenta. Stawianie nadmiernych wymagań

sportowych może nieść z sobą wiele negatywnych skutków, w tym m.in. wyższy lęk i stres czy wypalenie sportowe u dziecka (Horn, Horn, 2007, za: Łuszczzyńska, 2011), zatem dopasowanie oczekiwań do możliwości jest stanem pożądanym w relacji rodzic–dziecko.

Wśród dziewcząt odznaczały się różnice w zakresie postawy akceptacji i autonomii obojga rodziców. Wyższe średnie we wspomnianych postrzeganych postawach rodziców miały dziewczęta aktywne sportowo. Wydaje się, że może to wynikać z tego, iż ich rodzice mogą być wobec nich bardziej wspierający, zdeterminowani i lepiej motywują dziewczynkę, m.in. do aktywności sportowej. Takie postępowanie jest trudniejsze wobec dziewcząt niż wobec chłopców, albowiem inwestowanie w sport dziewcząt i związane z nim wyniki przychodzą później, a zdaniem Grzegorza Grządziela i Władysława Młynarskiego (2008) jednym z głównych powodów rezygnacji uczennic z nauki w klasie sportowej jest brak zainteresowania rodziców taką formą kształcenia i wychowania ich dzieci. Można zatem przypuszczać, że kontynuacja nauki w szkole mistrzostwa sportowego stanowi rezultat pozytywnych oddziaływań ze strony rodziców, który uwidacznia się w percepcji ich postaw względem nastolatki uprawiających sport.

Istotne relacje między percypowanymi postawami rodzicielskimi matki i ojca a nadzieją na sukces wystąpiły jedynie wśród chłopców aktywnych sportowo i dotyczyły wyłącznie postaw ojca. Oczekiwało się, że pojawią się również wśród dziewcząt – zgodnie z treścią hipotezy 4. We wspomnianej grupie chłopców nadzieja na sukces korelowała ujemnie z postawą wymagającą i niekonsekwentną oraz dodatnio z autonomią.

Jak wynika z badań Jennifer A. Fredericks i Jacquelynne S. Eccles (2002, za: Łuszczzyńska, 2011), przekonania rodziców na temat kompetencji dzieci mają znaczenie dla tego, jak one same oceniają swoje umiejętności – silniej oddziałują w tym zakresie przekonania ojców. Informacje z powyższych badań mogą wyjaśniać dane uzyskane w badaniu własnym. Jeżeli sportowiec postrzega swojego

ojca jako nadmiernie wymagającego, to rezultatem może być obniżony poziom nadziei na sukces, który stanowi wynik stawianych przed nim nadmiernych wymagań bez zapewnienia odpowiedniego poziomu wsparcia. Może to skutkować obniżeniem wiary we własne siły i pojawieniem się przekonania o własnej niekompetencji oraz niewystarczających pokładach silnej woli. Gdy rodzic nie reaguje adekwatnie na potrzeby dziecka, może mieć to negatywne konsekwencje w wielu sferach jego funkcjonowania (Obuchowska, 1996). Niejednoznaczność zachowania ojca – trudność w przewidzeniu jego potencjalnej reakcji na działania adolescenta – może stanowić dla niego dodatkowe wyzwanie, będące nadmiernym obciążeniem i w rezultacie prowadzić do powątpiewania we własne możliwości. Zagubiony w takiej relacji adolescent może sam mieć trudności z określeniem, jakie są jego własne potrzeby i co jest dla niego ważne. W tym okresie rozwojowym brak stabilności doświadczanej ze strony ojca i jego chwiejność nastroju może mieć negatywny wpływ na wytrwałość w realizacji stawianych przez młodych mężczyzn celów i przekonanie o posiadaniu silnej woli.

Przeprowadzone badanie własne nie jest wolne od ograniczeń. Wśród pozyskiwanych od osób badanych informacji nie uwzględniono statusu rodziny – pełna/niepełna, a także nie pytano o liczbę rodzeństwa ani status socjoekonomiczny rodziny. Dane na ten temat mogłyby stanowić materiał do kolejnych analiz i porównań, co dodatkowo uzupełniłoby otrzymane wyniki. W badaniu własnym nie wzięto pod uwagę funkcjonowania szkolnego uczniów – nie pytano ich o to, jak radzą sobie w szkole. Ze względu na anonimowość badania nie podjęto próby pozyskania średnich ocen uczniów, ani nie przeprowadzono wywiadów z wychowawcą na temat poszczególnych uczniów. W kolejnych badaniach warto byłoby pozyskać takie informacje, by porównać z sobą różne sfery ich funkcjonowania. Uczniowie szkoły mistrzostwa sportowego nie zostali zapytani o swoje osiągnięcia sportowe – po przeprowa-

dzonych dotychczasowych analizach ta informacja wydaje się szczególnie istotna, ponieważ, jak pokazują badania Małgorzaty Siekańskiej (2012), retrospektywna ocena zaangażowania rodziców w sport dziecka była istotnie różnicowana przez osiągnięcia sportowca – najwyższe zaangażowanie rodziców oceniali sportowcy z najwyższymi osiągnięciami. Dodatkowo pożądanym działaniem byłoby przeprowadzenie badań longitudinalnych wśród uczniów SMS (od szkoły podstawowej aż po koniec nauki na poziomie ponadgimnazjalnym), dzięki którym możliwe byłoby prześledzenie, jak kształtuje się wśród nich nadzieja na sukces i czy jej relacja z percypowanymi postawami rodzicielskimi ulega zmianie.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w niniejszym artykule rozważania na temat percepcji postaw rodzicielskich i nadziei na sukces wśród uczniów aktywnych i nieaktywnych sportowo stanowią próbę poszerzenia dotychczasowej wiedzy na temat funkcjonowania młodych sportowców. Rodzice pełnią ważną funkcję w rozwoju kariery sportowej swojego dziecka (Siekańska, 2015), zatem poznanie, w jaki sposób adolescenti postrzegają ich postawy rodzicielskie, może pomóc w określeniu, co sprzyja m.in. osiągnięciu sukcesów lub podtrzymaniu chęci kontynuacji nauki w szkole mistrzostwa sportowego. Skoro nadzieja na sukces jest ważnym zasobem dla sportowców (Gracz, Sankowski, 2000), to uzyskane informacje na temat jej relacji z percypowanymi postawami rodzicielskimi w grupie młodych sportowców mogą stanowić przedmiot dalszych analiz, ale również służyć projektowaniu odpowiednich oddziaływań. Ich celem byłaby wówczas pomoc w kształtowaniu wyższej nadziei na sukces, ale również uwrażliwianie rodziców na fakt, że to, jak postrzegają ich oddziaływania rodzicielskie własne dzieci, może mieć także konsekwencje dla ich funkcjonowania i wiary we własne umiejętności.

BIBLIOGRAFIA

- Bąk O. (2017), Styl wychowania a informacje zwrotne w komunikacji rodziców z adolescentami. *Psychologia Rozwojowa*, 22, 1, 47–58.
- Brand S., Gerber M., Beck J., Kalak N., Hatzinger M., Pühse U., Holsboer-Trachsler E. (2011), Perceived Parenting Styles Differ between Genders but not between Elite Athletes and Controls. *Adolescent Health, Medicine and Therapeutics*, 2, 9–14.
- Cohen J. (1992), A Power Primer. *Psychological Bulletin*, 112, 1, 155–159.
- Curry L.A., Snyder C.R., Cook D.L., Ruby B.C., Rehm M. (1997), Role of Hope in Academic and Sport Achievement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1257–1267.
- Dominiak-Kochanek M., Gosk U. (2014), Postawy rodzicielskie matek i ojców wobec synów i córek w różnych fazach adolescencji. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 26, 4, 69–84.
- Eime R.M., Young J.A., Harvey J.T., Charity M.J., Payne W.R. (2013), A Systematic Review of the Psychological and Social Benefits of Participation in Sport for Children and Adolescents: Informing Development of a Conceptual Model of Health through Sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10, 98.
- Gracz J., Sankowski T. (2000), *Psychologia sportu*. Poznań: Wydawnictwo AWF.
- Grządziel G., Mynarski W. (2008), Próba oceny krajowego systemu doboru i kwalifikacji oraz efektywność szkolenia młodych siatkarek. W: J. Bergier (red.), *Problemy nauki i wychowania*, 180–187. Warszawa: Kancelaria Senatu RP.
- Guillén F., Laborde S. (2014), Higher-Order Structure of Mental Toughness and the Analysis of Latent Mean Differences between Athletes from 34 Disciplines and Non-Athletes. *Personality and Individual Differences*, 60, 30–35.
- Harwood C.G., Knight C.J. (2015), Parenting in Youth Sport: A Position Paper on Parenting Expertise. *Psychology of Sport and Exercise*, 16, 1, 24–35.
- Jankowska M. (2011), Kryzys nadziei. W: M. Jankowska, M. Starzomska (red.), *Kryzys: pułapka czy szansa?*, 73–82. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AKAPIT.
- Kolburan G., Comert I.T., Narter M., Izosen H. (2012), Parental Attitude Perception in Adolescents by Gender. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 47, 1299–1304.
- Kumar A., Sharma M., Hooda D. (2012), Perceived Parenting Style as a Predictor of Hope among Adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 38, 1, 174–178.
- Laborde S., Guillén F., Mosley E. (2016), Positive Personality-Trait-Like Individual Differences in Athletes from Individual- and Team-Sports and in Non-Athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 26, 9–13.
- Lipowski M. (2012), Level of Optimism and Health Behavior in Athletes. *Medicine Science Monitor*, 18, CR39–43.
- Łaguna M., Trzebiński J., Zięba M. (2005), *KNS – Kwestionariusz Nadziei na Sukces*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Luszczyńska A. (2011), *Psychologia sportu i aktywności fizycznej*. Warszawa: PWN.
- Matczak A., Salata E. (2010), Inteligencja emocjonalna a nadzieja. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 2, 19–24.
- Obuchowska I. (1996), *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Płopa M. (1983), Czynniki typologie postaw rodzicielskich. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 412–419.
- Płopa M. (2005), *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Płopa M. (2012), *Rodzice a młodzież. Teoria i metoda badania*. Warszawa: VIZJA PRESS & IT.
- Rembowski J. (1986), Postawy rodzicielskie w odczuciu młodzieży dorastającej. W: M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, 214–226. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ryś M. (2011), Oddziaływania wychowawcze rodziców a nadzieja na sukces i kompetencje społeczne u ich dzieci. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 3, 86–108.
- Shorey H.S., Snyder C.R., Yang X., Lewin M. (2003), The Role of Hope as a Mediator in Recollected Parenting, Adult Attachment, and Mental Health. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 22, 6, 685–715.

- Siekańska M. (2012), Athletes' Perception of Parental Support and its Influence on Sports Accomplishments – A Retrospective Study. *Human Movement*, 13, 380–387.
- Siekańska M. (2015), Rola osób znaczących we wspieraniu rozwoju talentów sportowych. *Psychologia Wychowawcza*, 8, 153–169.
- Sieńko-Awierianów E., Chudecka M., Eider J. (2015), Wpływ doświadczenia sportowego rodziców na uczestnictwo w zajęciach sportowych dzieci. *Marketing i Rynek*, 11, 275–280.
- Snyder C.R. (1995), Conceptualizing, Measuring and Nurturing Hope. *Journal of Counseling and Development*, 73, 355–360.
- Snyder C.R. (2002), Hope Theory: Rainbows in the Mind. *Psychological Inquiry*, 13, 249–275.
- Środa M. (2010), *Postawy rodzicielskie w percepcji młodych dorosłych a ich inteligencja emocjonalna i nadzieja na sukces*, <https://apd.uksw.edu.pl/diplomas/13879/>.
- Zając A. (2013), Światopogląd, poczucie nadziei na sukces oraz kompetencje społeczne młodzieży trenującej taniec sportowy. *Psychologia Rozwojowa*, 18, 2, 35–47.